

δλας τὰς ἐγκοσμίους γνωστὰς καὶ ἀγνώστους δυνάμεις, ἀλλὰ μὴ ἀποκλείουσα τὴν προσπάθειαν μιᾶς νέας τελειώσεως. Ὁ διαρκῆς πρὸς δημιουργίαν μόχθος ὁ παρατηρούμενος εἰς τὴν ζωὴν καὶ ἡ πρὸς νέας καὶ τελειότερας μορφὰς φορὰ — πόθος πάσης συνειδήσεως — δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαιρεθοῦν ἀπὸ τοῦ μεγάλου καὶ πρώτου δημιουργοῦ καὶ ὑπερτάτης συνειδήσεως. Ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ — πρώτη καὶ διαρκῆς ἀρχὴ δημιουργίας — εἶναι καὶ μία ἀτελείτητα προσπάθεια πρὸς ἀνανεουμένην τελείωσιν ἢ μεταφυσικὴ ἀρχὴ καὶ πηγὴ τῶν ὑπάρξεων ἐγκλείει ἐν ἑαυτῇ ἐν μεγίστῳ βαθμῷ ἀτελείτητον καὶ αἰώνιον τὸν πόθον τῆς τελειώσεως· τρέφει ἐπομένως καὶ αὕτη πρὸς τὴν ἀλλοίωσιν. Καὶ δημιουργοῦσα τελειότερον αὐτοδημιουργεῖται τελειότερον. Τοιαύτη ἐξάγεται ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Bergson καὶ τῶν πρὸς ἐπικριτὰς ἀπαντήσεών του ἡ ἰδέα τῆς Θεότητος.

ΙΣΤ΄.

ΑΙΣΘΗΤΙΚΑΙ ΤΙΝΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΟΥ BERGSON ΤΟ ΚΩΜΙΚΟΝ ΚΑΙ Ο ΓΕΛΩΣ

«Γελῶμεν ἐκ στιγμιαίας ἀναισθησίας τῆς καρδίας».

Αἱ περὶ τοῦ κωμικοῦ καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ προκαλουμένου γέλωτος σκέψεις τοῦ Bergson ἐκτίθενται ἄνευ πολλῆς πρωτοτυπίας ἐν τῷ ὑπὸ τὸν τίτλον «le rire» μικρῷ συγγράμματι αὐτοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ζῷον, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ γελᾷ, ἀλλὰ καὶ τὸ ὁποῖον δύναται νὰ προκαλῆ γέλωτα. Τὸ κωμικὸν γίνεται ἀντιληπτὸν ὑπὸ μόνου τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ἐκ μόνου τούτου πηγάζει. Τὰς κωμικὰς σχέσεις δὲν ἀντιλαμβάνονται τὰ λοιπὰ ζῷα, ἀλλ' οὔτε καὶ δύνανται νὰ δημιουργήσωσι τοιαύτας, εἰμὴ μόνον ὁσάκις εἰς τὰς στάσεις καὶ τὰς κινήσεις.

αὐτῶν ἀπομιμῶνται στάσεις καὶ κινήσεις ἀνθρωπί-
νας. Ὁ πῖθητος ἀπομιμούμενος τὸν ἄνθρωπον παρέ-
χει φαιδρὰν κωμικὴν εἰκόνα, τιθασσευόμενα ζῶα καὶ
προπονούμενα δι' ἐκτέλεσιν ἀνθρωπίνων χειρισμῶν
καὶ μορφασμῶν προκαλοῦσι γέλωτα.

Εἶναι ἐν ὀλίγοις τὸ κωμικὸν καὶ ἡ ἐκ τούτου διὰ
τοῦ γέλωτος ἐκδηλουμένη ἐντύπωσις φαινόμενον κα-
θαρῶς ἀνθρώπινον, ἐν ἀνθρωπίναις μόνον προα-
γόμενον κοινωνίαις καὶ ἐν αὐταῖς λαμβάνον τὴν χα-
ρακτηριστικὴν αὐτοῦ ἔντασιν. Ὁ κοινωνικὸς χαρα-
κτήρ τοῦ γέλωτος εἶναι ἀναμφισβήτητος· ἐν τελείᾳ
μονῶσει γιγνώσκονται ἐλάχιστα, ἐν συγκεντρώσει περισσό-
τερον καὶ τόσον περισσότερον, ὅσον πυκνοτέρα ἡ
συγκέντρωσις.

Ἄλλ' ὁ γέλως δὲν εἶναι δεῖγμα ἀγαθότητος, ὡς
κοινῶς πιστεύεται· εἶναι δεῖγμα ἀσυμπαθείας, στι-
γμαίας ἀποσκληρύνσεως τῆς καρδίας καὶ ἀδια-
φορίας.

Μόλις τὸ ἐνδιαφέρον στραφῆ πρὸς πρόσωπόν τι,
πρὸς τὰς πράξεις καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ, γινόμεθα σο-
βαροί, ὁ γέλως ἀπομακρύνεται ἀφ' ἡμῶν, ἡ συμπά-
θεια εἰσβάλλει παρασκευάζουσα τὸ στάδιον τοῦ εὐμε-
νοῦς συμμερισμοῦ καὶ ἡ καρδία τυφλώνεται πρὸς τὰς
ἐνδεχομένως κωμικὰς ἐμφανίσεις τοῦ εὐνοουμένου
ὑφ' ἡμῶν ἀτόμου.

Ἄλλ' ὅπου ὁ γέλως ἐμφανίζεται, μαρτυρεῖ ἀπου-
σίαν εὐμενοῦς συναισθηματικοῦ συμμερισμοῦ, ἀδια-
φορίαν καὶ στιγμαίαν, ὡς λέγει ὁ Bergson, ἀναι-
σθησίαν τῆς καρδίας.

Ὁ γέλως εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς καθαρᾶς δια-
νοήσεως, ἣτις συλλαμβάνει ἀμειλίκτως τὰ κωμικὰ
στοιχεῖα, διαβλέπει τὰς ἴλαρὰς σχέσεις καὶ ἀνίλεως
ἐξαπολύει τὸν γέλωτα ἀδιαφοροῦσα περὶ τῆς τύχης
τοῦ γελοιοποιουμένου.

«Ὁ γέλως δὲν εἶναι καλοκάγαθος», τονίζει ὁ Bergson· ἐνεργεῖ ὡς φάρμακον σωφρονιστικόν, ὡς ἐν εἶδος ποινῆς, ὁ φόβος τῆς ὁποίας τηρεῖ τοὺς ἀνθρώπους ἐν ἐπιφυλάξει καὶ προτρέπει αὐτοὺς νὰ ἐλέγχωσι τὰς ἰδίας στάσεις καὶ ἐνεργείας πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ γελοίου. Οὐδεὶς ἐπιθυμεῖ νὰ γελοιοποιηθῆται· διότι ἡ γελοιοποίησις εἶναι στέρησις τῆς συμπαθείας ἐξ ὑπαιτιότητος τοῦ θύματος περιπίπτοντος ἀκουσίως εἰς τὴν μειονεκτικότητα τοῦ κωμικοῦ καὶ ἐφέλκοντος τὸν γέλωτα, χαρακτηριστικὸν στιγμιαίας ἐχθρότητος ἢ κοινωνικῆς ἀδιαφορίας· διὰ τοῦτο πάντες ἐλεγχόμενοι δι' ἁμαρτήματα προτιμῶμεν οἴανδῆποτε αὐστηρὰν ἐπίκρισιν πλὴν τῆς ἰλαρᾶς σατύρας.

Ἄλλ' ἄς ἴδωμεν τότε προκύπτει τὸ κωμικὸν κατὰ τὸν Bergson.

Τὸ κωμικὸν ἐμφανίζεται, ὁπόταν ἀντὶ τῆς προσδοκωμένης εὐκαμψίας καὶ εὐστροφίας προβάλλῃ αὐτοματισμὸς καὶ ἀκαμψία. Ἡ μεγάλη ἀδεξιότης περὶ τὰς στάσεις καὶ τὰς κινήσεις, ἡ ἀπουσία πάσης προσρμοστικότητος πρὸς συνθήκας ἀπαιτούσας εὐκαμψίαν σωματικὴν ἢ πνευματικὴν παράγει τὸ φαινόμενον τοῦ κωμικοῦ. Ἡ ζωὴ, ἡ ἐνεργὸς καὶ θερμὴ, δὲν ἀνέχεται τὸν αὐτοματισμὸν, τὸν ἀνθρώπον—μηχάνημα· διὰ τοῦτο οἱ ἀφηρημένοι, οἱ μὴ προσρμοζόμενοι δηλ. πρὸς τὰς συνθήκας τῆς στιγμῆς, ἀποτελοῦσι στόχον εὐθύμου γέλωτος· διὰ τοῦτο αἱ ἐπαναλήψεις, ἐπειδὴ παρέχουσι τὴν ἐντύπωσιν αὐτοματισμῶν, εἶναι κωμικαί, οἱ δίδυμοι καὶ ἐν γένει οἱ λίαν ὅμοιοι ἄνθρωποι, ὡς ἐκπροσωποῦντες ἐπαναληπτικὸς προσπαθείας τῆς φύσεως, εἶναι κωμικοί. Ἡ κωμικότης ὅμως αὕτη αἴρεται, εἰάν πρόκειται περὶ ὁμοιότητος ἀντικειμένων· δύο ὅμοια μολυβδοκόνδυλα ἢ μελανοδοχεῖα ἢ καθίσματα δὲν εἶναι κωμικά, διότι ὁ

μηχανισμός, ἢ ἐπανάληψις, ὁ αὐτοματισμὸς εἶναι ἀνεκτὰ εἰς τοὺς μὴ ἀνθρωπίνους κύκλους.

Μόνον κατ' ἐπέκτασιν μεταφέρονται ἐνίοτε κωμικαὶ ιδιότητες ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς ἄλλα ἔμψυχα ἢ καὶ ἄψυχα. Ἡ μεταμπίεσις π.χ. τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κωμικὴ (ἴδου διατὶ οἱ πολλοὶ σοβαροὶ ἄνθρωποι δὲν ἀνέχονται δι' ἑαυτοὺς τὴν μεταμπίεσιν). Ἀλλὰ καὶ τῶν μεταμπιεζόμενα ἐγγίζουσι τὸ κωμικόν· κυνᾶριον ἐξυρισμένον κατ' ἀπομίμησιν τῆς τριχώσεως τοῦ λέοντος γίνεται κωμικόν, κῆπος κατ' ἀφοροτὸς ἀνθέων τεχνητῶν ἀντὶ φυσικῶν προκαλεῖ γέλωτα.

Τὸ κωμικὸν εἶναι τὸ ἀποκλειστικῶς ἐκ τοῦ ἀνθρώπου παραγόμενον καὶ ὑπὸ τούτου κρινόμενον στοιχεῖον. Οὐδὲν ἄλλο ὄν δύναται νὰ δώσῃ τὸ στοιχεῖον τοῦτο τόσον καθαρὸν καὶ πηγαῖον, διότι παρ' οὐδενὶ ὁ αὐτοματισμὸς κρίνεται τόσον ἀσυγχώρητος, ὅσον παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ. Ὅπου ὑποπιευόμεθα τὴν ὕπαρξιν αὐτοματισμῶν, τὴν παρουσίαν ἀνθρώπων ἐνεργούντων ἀσυνειδήτως, μηχανικῶς, ἀφηρημένως καὶ ἀπροσέκτως, γελῶμεν. Ὁ ἀνθρώπος—πρᾶγμα, ὁ ἀνθρώπος—ἀντικείμενον, μηχανή, εἶναι ὅσον διάφορος τῆς ἀνωτέρας αὐτοῦ φύσεως, ὡς παρέχει τὴν ἐντύπωσιν μετημπιεσμένου. Βιδίσματα εἶναι ἀνθρώπινα, ρυθμικὰ καὶ μονότονα ὑπενθυμίζουσι τόσον τὴν διὰ τεχνητῶν ἐλατηρίων ἐπιτυγχανομένην κίνησιν, ὥστε ἀβιάστως ὠθοῦσι πρὸς τὸ γελοῖον.

Ὁ αὐτοματισμὸς, ἢ ἀκαμψία, ἢ διαρκῆς σύσπασις καθιστῶσι κωμικὴν τὴν ἀνθρωπίνην φυσιογνωμίαν· κωμικὸν δὲ ἀποβαίνει τὸ ὑγιὲς ἀνθρώπινον σῶμα, ἐὰν ἀπομιμῆται τὴν ἀδεξιότητα καὶ ἀεαληρίαν (κωμικοὶ θεάτρου κλπ.).

Σημειωτέον ὅτι ὑπάρχει διάκρισις μετὰ τὸ κωμικοῦ καὶ ἀσχήμου. Ἡ ἀσχημος φυσιογνωμία προξενεῖ εἰμὴ ὑπὸ ὠρισμένας συνθήκας γέλωτος.

Ὁμιλῶν περὶ γέλωτος ὁ Bergson δὲν ταυτίζει πρὸς τοῦτον βεβαίως τὸ μειδίαμα τῆς ἀκτινοβόλου χαρᾶς.

Ὁ ἐκ τοῦ κωμικοῦ γέλως εἶναι ζωηρὸς καὶ ἀκατανίκητος, προσερχόμενος ἐκ παρατηρουμένης εἰς ἄλλους ἀτελείας καὶ ἀδεξιότητος καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὁ γέλως εἶναι κατὰ τὸν Bergson στιγμιαία ἀδιαφορία καὶ ἀνοισιθητρία τῆς καρδίας. Εἴμεθα ἀνοικτίσιμοι πρὸ τοῦ κωμικοῦ· γελῶμεν ἀσυγκράτητοι καὶ στιγμιαίως δεικνυόμεθα ἄδικοι. Ἄλλ' ὁ γέλως ἔχει ταύτην μόνην τὴν κοινωνικὴν ἀποστολήν: νὰ ταπεινώνη τοὺς ἀνθρώπους, νὰ ἐνεργῇ σωφρονιστικῶς ἐπ' αὐτῶν καὶ νὰ εἰδοποιῇ τὰ ἄτομα ὅτι ὀφείλουσι νὰ ἐπιτηρῶσι τὰς στάσεις, τὰς κινήσεις καὶ ἐκφράσεις αὐτῶν —κοὶ ὁ λόγος ὡς ἐκφραστικὸν μέσον εἶναι σημαντικὴ πηγὴ κωμικοῦ—, ἵνα ἀποφεύγωσι τὸν ὑποτιμητικὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ γελοίου.

Ἴσως θ' ἀνέμενέ τις παρὰ τοῦ Bergson, τοῦ δυνατοῦ τούτου καλλιτέχνου τοῦ λόγου, νὰ πραγματευθῇ περὶ τοῦ ὠραίου μᾶλλον παρὰ περὶ τοῦ κωμικοῦ. Ἀλλὰ τὸ ὠραῖον ἀνευρίσκεται ἐν ἐφαρμογῇ εἰς ἀπάσας τὰς γραμμάς τοῦ Μπερξονείου ἔργου. Ὁ ἐπιμελημένος λόγος, τὸ ἐπεξεργασμένον ὕφος —ἀρεταὶ συνοδοὶ τῶν μεγάλων συγγραφέων— ἀποτελοῦσι μίαν ἐφηρμοσμένην περὶ καλολογίας πραγματείαν ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ γραπτοῦ λόγου.

Διακρίνει δὲ ἐν τῷ περὶ γέλωτος συγγράμματί του ὁ Bergson 2 εἴδη λογικῆς: τὴν λογικὴν τῆς φαντασίας συγγενῆ πρὸς τὴν τοῦ ὄνειρου καὶ τὴν λογικὴν τοῦ νοῦ. Συνιστᾷ δὲ ὅπως ἡ Φιλοσοφία σέβεται καὶ τὴν λογικὴν τῆς φαντασίας, ἥτις εἶναι πολυτιμοτάτη διὰ τὰς αἰσθητικὰς μελέτας καὶ ἄνευ τῆς ὁποίας ἀδυνατοῦμεν νὰ κατανοήσωμεν τὰ καλλιτεχνήματα, ὡς ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ καλλιτέχνου.

ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΟΙ ΓΡΑΜΜΑΙ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΕΥΣΕΙΣ ΕΝ
ΤΗ ΟΛΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΙ ΤΟΥ BERGSON

Ἐν συγκεφαλαιώσει τῶν ὄσων ἀναλυτικῶς ἐγράψαμεν περὶ ὅλων τῶν ἀξιολόγων σημείων τῆς φιλοσοφίας τοῦ Bergson καταλήγομεν εἰς τὰς κάτωθι κατευθυντήριους γραμμάς, αἱ ὁποῖαι συνάγονται ἐκ τοῦ ἔργου αὐτοῦ καὶ ἀποτελοῦσι μίαν συμπερασματικὴν προσπάθειαν πρὸς καταιόπισιν τῶν ἐπιθυμούντων νὰ ἐγκύψωσι καὶ εἰς ἰδίᾳς μελέτας περὶ τοῦ μᾶλλον πολυκρότου ἐκ τῶν συγχρόνων φιλοσοφικῶν συγκροτημάτων.

Ἀξιολογικῶς κρινομένη ἡ φιλοσοφία τοῦ Bergson δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς μία φιλοσοφία αἰσιόδοξος, ἡ ὁποία κηρύττει τὴν δημιουργίαν ὡς ὑπέρτατον σκοπὸν τῆς ζωῆς, τὸν μόχθον ὡς καθῆκον καὶ σύντροφον πάσης δημιουργίας καὶ τὴν ἠθικότητα ὡς ὑπεριάτην ἀποστολὴν τῶν ἀνθρωπίνων ὄντων· ἔπαθλον δὲ καὶ ἀμοιβὴν τῶν μοχθούντων δημιουργικῶς τάττει τὴν χαρὰν, ὅπως διάφορον τῆς ἡδονῆς καὶ ἀσχετον πρὸς τὴν ἐπιδοκίμασίαν τοῦ πλήθους, ἀπὸ μόνου δὲ τοῦ κάλλους τοῦ δημιουργήματος προκύπτουσιν. Οὐδεὶς ἐντονώτερον τοῦ Bergson διεκήρυξε τὴν ὑγιεινὴν δι' ἄτομα καὶ κοινωνίας ἀξίαν τῆς δημιουργικότητος οὐδὲ προέβαλε τόσον ἐναργῶς πρὸ τῶν ὁμμάτων τῶν ἀνθρώπων πάσης ἡλικίας τὸν πίνακα τῆς ἐργατικότητος καταληγούσης εἰς τὴν ἠθικὴν τῆς ἀλληλεγγύης. Πόσα διδάγματα διὰ τὴν νεότητα, ἡ ἀτάσθαλος διασπάθισις τῆς ἐνεργείας τῆς ὁποίας συντρίβουσα τὰ ἄτομα συντρίβει καὶ τὸ σύνολον! Ἀλλὰ καὶ πόση ἐλπιδοφόρος πρόκλησις πρὸς

τὴν ζωὴν, τὴν ὁποίαν δὲν θεωρεῖ περιττὴν οὐδὲ καταρᾶται ὡς ματαίαν ὡς ἄλλοι ἀπαισιόδοξοι φιλόσοφοι. Αἱ μετὰ τοῦ Schopenhauer ἀναλογίαι (μεταφυσική, ἐπιστήμη) αἴρονται ὑπὸ ἰσχυρῶν διαφορῶν, αἵτινες διαστέλλουν σαφῶς τὴν φιλοσοφικὴν προσωπικότητα τοῦ Bergson. Οὐδεμία μισανθρωπία παρὰ τούτῳ, οὐδεμία ἀποκαρτέρησις. Αἱ περὶ **Ἐπιστήμης καὶ διανοίας** καινότεροιο ὄντως ἰσχυρίσεις αὐτοῦ οὐδένα ἀνασταλτικὸν σκοπὸν ἐνέχουν κατὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ πνεύματος, οὐδὲ καλοῦν εἰς περιφρόνησιν καὶ διακοπὴν τοῦ ἐπιστημονικοῦ μόχθου, ἀλλ' ἐντοπίζουν τοῦτον εἰς τὰ ὅρια τοῦ δυνατοῦ, ὑπενθυμίζουν τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς ἐπιστημονικῆς χορηγίας πρὸς ἐπίλυσιν τῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς καὶ συνειδήσεως καὶ ζητοῦν τὴν ἐπικουρίαν τῆς Μεταφυσικῆς.

Μία φιλοσοφία —ἐπιστήμη ὄντως ἐπιστημῶν— ἐνθωκοῦται ὑπ' αὐτοῦ ἄνωθεν τῶν εὐρημάτων τῆς θετικῆς ἐπιστήμης καὶ ζητεῖ τὴν ἀλήθειαν δι' ὅλων τῶν δυνατῶν μέσων: μίαν ἀλήθειαν ἀναζητουμένην ὑπὸ τῆς διανοίας διὰ τῆς θετικῆς πραγματικότητος τοῦ πειράματος καὶ τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς συγκεντρώσεως τμηματικῶν ἀληθειῶν τῶν μερικῶν ἐπιστημῶν, μίαν ἄλλην ἀλήθειαν προσφερομένην ὑπὸ τῆς ἐνοράσεως — νέας πηγῆς διαφωτισμοῦ, ἀναβλύζουσης ἀπὸ τῶν σπλάγχχνων τῆς λοιπῆς ὑπάρξεως καὶ καταθειούσης ἀποκαλύψεις τοῦ ἐνστίκτου — συμπαθείας, ἐνσφηνωμένου ἐπὶ τῆς ζωῆς. Διαιτί ἐμπιστεύεσθε εἰς μόνην τὴν διάνοιαν, ἄνθρωποι; Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συνοψισθῇ ὅλη ἡ ἐνορατικὴ ἀπολογία τοῦ Bergson. Καὶ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ περιληπτικὴ ἀκόλουθος προτροπή:

Διατάξατε τὴν διάνοιάν σας ν' ἀφιερῶσιν τὴν προσοχὴν τῆς καὶ ἐπὶ τῶν σοφῶν νύξεων, τὰς ὁποίας σᾶς

παρέχει τὸ ἄλαλον ἔνστικτον. Τὰς νύξεις αὐτὰς ὑποβάλετε εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς διανοίας, ἣτις κέκτηται τὸ δῶρον τῆς σαφηνείας λόγῳ τῶν κεκτημένων ἐκ τῆς μακρᾶς ἐπὶ τῆς ὕλης δράσεως γεωμετρικῶν της ἕξεων, καὶ οὕτω θὰ ἔχετε ὄχι τὸ κινδυνῶδες παραλήρημα τοῦ ὄνειρου ἢ τοῦ ὄνειροπολήματος, ἀλλὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἀληθειῶν τῆς ζωῆς, διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ὁποίων συνεργάζεται ὅλη ἡ ὑπαρξίς σας: **διάνοια** ὡς ἔλεγκτής, **ἐνόρασις** ὡς βαθεῖα ἐνατένισις τῆς οὐσίας τῶν ὄντων καὶ τῆς πραγματικότητος. Σύλληψις τῶν ἐντὸς ἡμῶν καὶ ἐκτὸς ἡμῶν ἀληθειῶν μόνον διὰ τῆς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς συσπειρώσεως, διὰ τῆς συγκεντρώσεως, διὰ τῆς μεταθέσεώς μας ἐντὸς τῆς οὐσίας τῶν ὑπὸ μελέτην προβλημάτων εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ. Ταύτισις τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, ταύτισις μελετῶντος καὶ μελετωμένου, γινώσκοντος καὶ γινωσκομένου ἄγει κατὰ τὸν Bergson εἰς τὴν εὐρεσιν τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὄχι κατὰ τὸν μυστικοπαθῆ τῶν Νεοπλατωνικῶν τρόπον. Ὁ Bergson δὲν εἶναι μυστικοπαθής· εἶναι ἐπιστήμων ἐν τῇ εὐρείᾳ σημασίᾳ τῆς λέξεως ἀναζητῶν τὴν ἀλήθειαν ἐξ ὅλων τῶν πηγῶν, δι' ὅλων τῶν μέσων: διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ διὰ τῆς τέχνης, διὰ τῆς διανοίας καὶ τοῦ ἔνστικτου, διὰ τῆς φαντασίας καὶ τῆς ἐνορατικῆς συμπαθείας. Μόνον διὰ τῆς συνεργασίας ὅλων τούτων τῶν πηγῶν εἶναι δυνατόν νὰ ἐλπισθῇ ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς ἀληθείας, ἣτις διακυβεύεται κατὰ μέγιστον μέρος ἐδραζομένη ἐπὶ ἐνὸς ποδός. Μεταθέτων τὴν ἐπίλυσιν τῶν ζωτικῶν προβλημάτων εἰς τὴν Φιλοσοφίαν —καὶ δὴ τὴν μεταφυσικὴν— ἀναχρυσώνει τοὺς ἀπαμαυρωθέντας ὑπὸ τοῦ ὕλισμου θυρεοὺς τῆς σκέψεως, βάλλει κατὰ τῶν ἀπειθαρχήτων μερικῶν ἐπιστημῶν, τῶν ὁποίων τὰ μονήρη πορίσματα χρήζουν φιλοσοφικῆς ἐπεξεργασίας καὶ ἐλέγχει τὴν Ἐπιστή-

μην ὡς ἀτελῶς μέχρι τοῦδε ἐργασθεῖσαν, καθὸ μὴ περιλαβοῦσαν ἐπαρκῶς ἐν τῇ ἐρευνῇ της καὶ τὰ ψυχικὰ προβλήματα· ἐλέγχει αὐτήν, διότι ἐπιθυμεῖ τὴν ἐργασίαν αὐτῆς εὐρύτεραν καὶ τὸν τύφον μικρότερον· μόνης ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας, ἐνεργούσης καὶ διὰ τῆς ἐπισιτήμης καὶ διὰ τῆς ἐνοράσεως, ἀπεκδέχεται τὴν ἀπολύτρωσιν ἀπὸ τῶν δεσμευτικῶν ἐρωτημάτων, τὰ ὅποια πάντοθεν προβάλλονται ἄνευ ἱκανοποιητικῶν ἀταντήσεων.

Εἰς ὅσους; ἔξ ἀναγνώσεως μερικῶν ἀποσπασμάτων ἢ ἐπικρίσεων ἐμόρφωσαν γνώμην περὶ τῆς ἐνορατικῆς φιλοσοφίας τοῦ Bergson εἶναι λίαν δεδικαιολογημένη ἢ κατάπληξις πρὸ τῆς θεωρίας τῆς ἐνοράσεως, ἢ κατανόησις τῆς ὁποίας προβάλλει ἐν τούτοις ὑπὸ τελείως διάφορον φῶς, ὅταν συμπληροῦται ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ὅλου Μπερξονείου ἔργου. Ὁ Bergson δὲν ἔγραψε συστηματικὰ ἔγχειρίδια ψυχολογίας καὶ φιλοσοφίας προσιτὰ εἰς ἀρχαρίους. Γράφει ὡς φιλόσοφος ἀποτεινόμενος γενικῶς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῆς σκέψεως, θίγων τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς συνειδήσεως καὶ ζωῆς ἐλευθέρως, μὴ δεσμευόμενος ὑπὸ τῆς ἐν χρήσει φιλοσοφικῆς ὀρολογίας, διὸ καὶ γεννῶν πολλάκις παρερμηνείας, αἵτινες αἴρονται μόνον διὰ τῆς προσεκτικῆς μελέτης τῆς ὅλης αὐτοῦ φιλοσοφίας. Ὁ περιορισμὸς ἐν τούτοις τῆς διανοίας εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ἀψύχου φύσεως δραῖσιν προβάλλει ὄντως παράδοξος καὶ δυσαρέστως καινότροπος.

Κάταπολεμῶν τὸν ὑλίζοντα καὶ τὸν πνευματοκρατικὸν μονισμόν ὁ Bergson τάττεται ὑπὲρ τῆς δυαρχικῆς θεωρίας, δύο διάφορα στοιχεῖα παραδεχόμενος ὡς ἔξ ἴσου ἀληθῆ καὶ πραγματικά, τὴν ὕλην καὶ τὸ πνεῦμα. Καὶ ἀμφοτέρων χαρακτικῶν μετὰ σαφηνείας τὴν ἰδιαιτέραν φύσιν καὶ τὸν ἰδιαίτερον περιορισμὸν προβαίνει ἐν τῷ μνημειώδει ἔργῳ του «Matiè-

re et Mémoire» εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἀμοιβαίας αὐτῶν σχέσεως κηρύττων τὴν ἐν πολλοῖς ἀνεξαρτησίαν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, τὴν ἀνωτερότητα τοῦ ψυχικοῦ βίου καὶ ἀποκαλεῖ τὸν ἐγκέφαλον ὄργανον προσαρμογῆς πρὸς τὴν ζωὴν καὶ οὐχὶ παραγωγὸν διανοήσεως. Ἀποδεικνύει τὴν πλάνην τοῦ ἐγκεφαλικοῦ ἐντοπισμοῦ τῶν παραστάσεων καὶ δὴ τῶν ἀνωτέρων ψυχικῶν λειτουργιῶν καὶ μόνον εἰς τὴν μνήμην - ἕξιν, μνήμην συνήθειαν, ἀποδίδει ἑξάρτησιν συνδέων τὴν τύχην αὐτῆς πρὸς τὰς καταστρεπτικὰς ἀλλοιώσεις τοῦ ἐγκεφάλου. Τονίζων τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πνεύματος ἔναντι τῆς ὕλης καὶ ἐν πολλοῖς τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ ἀπὸ ταύτης αἴρεται εἰς τὸ αἰσιόδοξον συμπέρασμα τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς καὶ δραματίζεται τὸ ὑπερέραν ὡς μοιραῖον ὀρίζοντα τῆς ἐξελίξεως τῶν ψυχῶν μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος λύτρωσιν. Ζῶντος αὐτοῦ, τὸ πνεῦμα περιπτύσσεται τὴν ὕλην ἐν τῷ σκοπῷ ἑνὸς πνευματικοῦ διαποτισμοῦ καὶ ἀπολυτρώσεως, ἀποτυγχάνον δὲ περιπίπτει εἰς τὴν παγίδα τῆς ὕλης, ἣτις ὑπακούει εἰς ἀναποτρέπτους φυσικοὺς νόμους καὶ ἀποβάλλει μέγα μέρος τῆς συνειδησιακῆς του ἐλευθερίας. Ἡ βούλησις τότε καὶ ἡ ἐλευθέρα ἐκλογή μετὰ τῆς ἀπωλείας τῆς ἐλευθερίας ὑφίστανται δέσμευσιν, ἡ συνείδησις - ψυχὴ, ἣτις εἶναι ἐλευθερία, ἠττάται καὶ ἑξανδραποδίζεται καὶ ἡ εὐθύνη καταλογίζεται ἐν ὄψει τῆς αἰχμαλωσίας ταύτης.

Αἱ δυαρχικαὶ πεποιθήσεις τοῦ Bergson διήκουν καθ' ὅλον τὸ ἔργον αὐτοῦ· μόνον ἐν μιᾷ φράσει τῆς δημιουργοῦ ἐξελίξεως «ἡ ὕλη εἶναι πνεῦμα ἐν χαλάρωσει» ἐμπλέκεται ὁ φιλόσοφος κατ' ἀπροσδόκητον τρόπον εἰς τὸ λεκτικὸν παίγνιον τοῦ μονισμοῦ. Εἰς οὐδὲν ἄλλο σημεῖον ἢ βιβλίον παρατηρεῖται ἡ ἀπρόσεκτος αὕτη περιπλοκή. Ὁ Bergson εἶναι καθαρὸς δυαρχικός· κατ' ἐπανάληψιν διακρίνων τὸν ρόλον τῶν

δύο συνοίκων στοιχείων (ύλης και πνεύματος) υπογραμμίζει ότι ἡ συνοίκησις δὲν σημαίνει καὶ συνταύτισιν καὶ ἀναγνωρίζει εἰς τὴν ὕλην ἴδιον ὑπόρρημα : νὰ χαρίζη συγκεκριμένην μορφήν εἰς τὰς συλλήψεις τοῦ πνεύματος καὶ διὰ τῆς ἐπ' αὐτῆς προσκρούσεως ν' ἀποκτιᾷ τοῦτο ἐρεθίσματα εὐεργετικὰ διὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξίν του.

Τὸ πρόβλημα τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ ψυχολογικοῦ χρόνου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀναπηδᾷ ὡς ἀπὸ κεντρικοῦ κρατῆρος ὅλη σχεδὸν ἡ φιλοσοφία τοῦ Bergson καὶ ἐν ᾧ τοποθετεῖται ἀναγκαίως τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς, ὁ ροῦς τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ τὴν διάρκειαν, ἡ περὶ ζωτικῆς φορᾶς διδασκαλία, ἡ ἀπὸ τῆς Φυσιολογίας ἀπελευθέρωσις τῆς Ψυχολογίας, ἡ περὶ ἀεννάου γίγνεσθαι καὶ ἀεννάου μεταβολῆς θεωρία, ἡ παρουσία τάσεων ἐν τῇ ψυχολογικῇ ζωῇ καὶ οὐχὶ μονίμων καταστάσεων, ἡ πληθώρα τῶν μεταφορικῶν εἰκόνων, εἰς τὰς ὁποίας καταφεύγει ὡς πρὸς ἐπιτηδειότερα ἔκφραστικά μέσα μιᾶς ψυχολογίας τάσεων, δι' ἣν ἡ παγιωμένη ἀκαμψία τῶν λέξεων εἶναι ἀνυπόφορος, αἱ περὶ τῶν σημείων τοῦ χρόνου καὶ χώρου ἀντιλήψεις, αἱ περὶ τῆς ἐξελίξεως ὑπερμηχανικαὶ καὶ ὑπερτεολογικαὶ θεωρίαι αὐτοῦ, ὁ ὅλος φιλοσοφικὸς σκελετὸς ὁ ἀποπνέων τὸν ἰδεαλισμόν, παρὰ τὴν ἀνέγνωρισμένην καὶ τῆς ὕλης ὑπόστασιν, μία βιθεῖα καὶ λεπτὴ διεΐσδυσις ἐντὸς ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν ἰνῶν διὰ μιᾶς νέας τεχνοτροπίας τῆς αὐτοπαρατηρησίας καὶ τῆς ἐξωτερικῆς παρατηρήσεως ἀποτελοῦν τόσους μαγνήτας νεοτρόπου καὶ ἰδιοτύπου ἐξετάσεως, ὥστε παρὰ τὴν πολεμικὴν τοῦ Berthelot καὶ πάντων τῶν ἀντιγνωμούντων ἡ φιλοσοφία τοῦ Bergson νὰ ἴσται ἀσάλευτος, πλήρης ζωῆς καὶ νεότητος καὶ νὰ ἐληρεάζῃ εὐεργετικῶς τὸν κόσμον τῆς διανοήσεως ἀντλοῦντα ἀπ' αὐτῆς ὡς ἀπὸ πηγῆς πραγματικοῦ φιλο-

σοφικοῦ νοῦ νέκταρ πρὸς ἀνάτασιν καὶ ὑψηλὴν θεωρίαν. Διότι τὸ πᾶν εἶναι ὑψηλὸν ἐν τῷ Bergson. Ἡ σεμνοπρεπὴς καὶ ἐπιβάλλουσα αὐτοῦ ἔκφρασις, ἡ κομψὴ ἀλλὰ καὶ σοβαρὰ αὐτοῦ φρασεολογία, ὁ ἐπιμεμελημένος καὶ ὑποδειγματικὸς λόγος ἀποτελοῦσι τὸ ἀρμοδιώτερον ἔνδυμα διὰ μίαν φιλοσοφίαν, ἣτις εἶναι λάμψις καὶ φῶς καὶ ἐλπίς καὶ ζωὴ δι' αἰωνίαν ἐξέλιξιν καὶ τελείωσιν.

Ὁ ἰδεολογικὸς χαρακτήρ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Bergson ἀνακύπτει πειστικώτερος μετὰ τὴν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἀντιμετώπισιν ὅλων τῶν ὑλιστικῶν δισμαχῶν τῆς ἐποχῆς του, — ἐξ ὧν ἐξῆλθεν ἄθικτος — καὶ τὴν ἀπογύμνωσιν τοῦ ὑλισμοῦ ἀπὸ τῆς ἀπατηλῆς του λεοντῆς καὶ καλεῖ εἰς μίαν ἀνωτέραν ζωὴν ὑπενθυμίζων ὅτι σύρομεν μεθ' ἡμῶν ὀλόκληρον τὸ παρελθόν, ἠθικὸν καὶ ἁμαρτωλόν, ἀλλ' ὅτι δὲν μένομεν στάσιμοι, ἀλλὰ κυλιόμενοι ἐντὸς τοῦ ἀπειρομεγέθους χάους τῆς ἀδεσμεύτου δημιουργίας λαμβάνομεν ἀνὰ πᾶσαν ὥραν εὐκαιρίας ἀνακαινισμοῦ διαθεόμενοι ὑπὸ τῆς ζωτικῆς φορᾶς, δημιουργοῦντες καὶ αὐτοδημιουργούμενοι ἐν τῇ ἐλπίδι τῆς διὰ τοῦ μόχθου ἀνυψώσεως.

Ἄν ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ἴσως καὶ ἡ Ἰνδική, ἐπηρέασε τὸν Bergson, ἂν ὁ Νεοπλατωνικὸς διαστοχασμὸς συνεκίνησεν αὐτόν, ἂν ἡ Μεταφυσικὴ τοῦ Ravaisson εὗρεν ἀπήχησιν ἐν τῇ φιλοσοφικῇ του διαθέσει, αἱ ἀπὸ πάσης πηγῆς καὶ προελεύσεως ἐπιδράσεις αὗται, μακρὰν τοῦ νὰ καταδικάζωσι τὴν πρωτοτυπίαν τοῦ Bergson, μαρτυροῦσι περὶ τῆς γενομένης ὑπ' αὐτοῦ βαθείας μελέτης ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν σταθμῶν καὶ τοῦ καλλιεργημένου αὐτοῦ πνεύματος καὶ καθιστῶσιν εἰς ἡμᾶς συμπαθεστέραν τὴν προσωπικότητα τοῦ φιλοσόφου στρέφοντος ἐν μόχθῳ τὸ βλέμμα πρὸς ὅλων τῶν ἐποχῶν τὴν διανόησιν καὶ ἐκθέτοντος τέλος τὸ ἴδιον σύστημα, κατα-

δήλως διάφορον πάσης αποδιδομένης εἰς αὐτὸν ἀπομιμήσεως.

Ὁ Bergson εἶναι φιλόσοφος καὶ καλλιτέχνης ἐν ταύτῳ, κράμα ἀξιόζηλον ἐνὸς βαθέος διαστοχασμοῦ ἀνερευνῶντος διὰ τῆς σμίλης τῆς κρίσεως καὶ μιᾶς ἀπυθμένου ἐνισχύσεως τῆς φαντασίας, ἣ ὁποία διαρκῶς διανοίγει ἀτραπούς πρὸς τὸ νέον καὶ ἀζήτητον. Ἐπιστημονικὸς καὶ ἐνορατικὸς συγχρόνως, μαθηματικὸς καὶ λογοτέχνης, ἀναμένει τὴν σωτηρίαν τῆς σκέψεως ἀπὸ τὴν σύζευξιν τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Μεταφυσικῆς. Μεταφυσικὸς, δὲν ἀπαξιοῖ νὰ μελετήσῃ ἐπισταμένως πᾶσαν τῆς ἐπιστήμης παρατήρησιν· ἐπιστημῶν, δὲν ἀρέσκειται εἰς τὴν αὐτάρεσκον καθήλωσιν ἐπὶ τοῦ ἀπομέρου πεδίου μιᾶς μερικῆς γνώσεως καὶ ζητεῖ τὴν πτήσιν πρὸς τὸν εὐρὺν φιλοσοφικὸν οὐρανόν, περιεκτικὸν πάσης γνώσεως. Οὕτω ἡ Ἀλήθεια προκύπτει κατ' αὐτὸν ἐκ τῆς ὑποκειμενικῆς καὶ ἀντικειμενικῆς προσεγγίσεως γινομένης ἄνευ τῆς ἀπωλείας τῆς ἀτομικότητος τοῦ θεωμένου ἀντικειμένου. Ἡ σύνθετος ψυχοσύνθεσις του, ἐπιστημονικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ, ἀντανακλάται καὶ ἐπὶ τῆς μεθόδου αὐτοῦ: Θετικῆς καὶ Ἐνορατικῆς. Πλουσία ψυχοσύνθεσις, ποικίλη μεθοδικότης. Ὁ φιλόσοφος ὑψοῦται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὴν κορυφὴν μιᾶς κοσμοθεωρίας, τὴν ὁποίαν ἀνεζήτησεν ἐπὶ μακρὸν διὰ τῆς βυθομετρῆσεως τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων ἐν καταστάσει ἐνορατικῆς ἀτενίσεως. Καὶ συλλαμβάνει οὕτω τὴν οὐσίαν τῶν ἀξιῶν καὶ ἀνασκευάζει τὸ ἀξιολογικόν του σύστημα.

Ἡ πάροδος τοῦ χρόνου δυνατὸν νὰ ἐκτρίψῃ πολλὰ ἐκ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Bergson. Ἄλλ' οὐδέποτε θὰ καταδικάσῃ αὐτὴν εἰς τὴν ἀφάνειαν· διότι εἶναι ἐκ τῶν ὑψηλῶν ἐκείνων φιλοσοφιῶν, αἵτινες στρέφουν τὸ βλέμμα πρὸς τὴν ψυχικότητα καὶ ἐπαναφέ-

ρουν τὴν ὕλην ὑπὸ τὴν δεσποτείαν τοῦ πνεύματος. Ἡ πίστις πρὸς τὸ μέλλον τῶν ψυχικῶν ἐρευνῶν ἀνοίγει νέους ὁρίζοντας εἰς τὴν Ἐπιστήμην, τῆς δὲ διανοίας ἢ ἀπιστολή, καίτοι παραδόξως περιοριζομένη ὑπὸ τοῦ Bergson εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ὕλης δράσιν, συμπληροῦται καὶ πλουτίζεται διὰ τῆς λειτουργίας τῆς ἐνοράσεως, μεθ' ἧς πασιδήλως ἡ διάνοια συνεργάζεται. Μία τάσις πρὸς δημιουργίαν εἶναι ὁλόκληρον τὸ σύστημα τοῦ Bergson. Ἐν ἐλπιδοφόρον συνεπῶς κήρυγμα πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, τὴν ὁτοίαν ἀφυπνίζει ἀπὸ τῆς νάρκης, ἵνα κατευθύνῃ πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς ἐργασίας καὶ κινήσεως, προτιμωμένων τρόπων ἐκδηλώσεως τῆς συνειδησιακῆς ζωῆς. Εἶναι μία φωνὴ ἐκχυνομένη ἀπὸ τὰ ἔγκατα τῆς δημιουργίας πρὸς ὅλους τοὺς κόσμους τῆς συνειδητῆς δράσεως τοὺς δυναμένους νὰ ἐλπίζουν εἰς τὴν ἀνύψωσιν καὶ τὴν διὰ τῆς προσπαθείας ἀπολύτρωσιν. Εἶναι μία εὐχὴ διὰ τὴν παγκόσμιον προσπάθειαν, γενικὴν καὶ πολύτιμον ἰδιότητα τῆς συνειδήσεως, ἀφ' ἧς δὲν ἐξαιρεῖται οὐδὲ τὸ θεῖον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Χάριν τῶν Γαλλομαθῶν σημειοῦμεν τὰ κυριώτερα ἔργα τοῦ Bergson :

1) Matière et Mémoire (ἔργον πολύκροτον, περὶ τῆς σχέσεως σώματος καὶ ψυχῆς).

2) L'évolution créatrice (περὶ ζωῆς, συνειδήσεως καὶ ἐξελιξεως).

3) L'énergie spirituelle (περὶ τῆς πνευματικῆς ἐνεργ.)

4) Le temps et le libre arbitre—Essai sur les données immédiates de la conscience (=Χρόνος καὶ αὐτεξούσιον—δοκίμιον περὶ τῶν ἀμέσων δεδομένων τῆς συνειδήσεως).

5) Durée et simultanéité (= Διάρκεια καὶ ταυτόχρονον· περὶ τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος).

6) Le rire (περὶ γέλωτος καὶ κωμικοῦ).

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΑΙ ΕΝ ΤΩ
ΣΥΓΧΡΟΝΩ ΣΧΟΛΕΙΩ

Ὡς ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς παρούσης μελέτης ἀνεγράψαμεν, αἱ κατὰ καιροὺς φιλοσοφικαὶ θεωρίαι δὲν ἀποτελοῦσιν ἀπλᾶ δείγματα τῆς πνευματικῆς φορᾶς ἰσχυρῶν τινῶν ἀτόμων, αἰρομένων μὲν ὑπὲρ τὸ μερικὸν καὶ ἀτομικὸν ἀλλ' ἄνευ ἀξιώσεων κατευθύνσεως τῆς ἀνθρώπινης πράξεως, ἀλλ' ἀντιθέτως ἡ Φιλοσοφία ἐπηρέασε πάντοτε τὴν σκέψιν καὶ πράξιν καὶ τοσούτω εὐρύτερον, ὅσῳ ἐκλαϊκευτικώτερον διεδόθησαν αἱ βασικαὶ αὐτῆς ἀρχαί.

Ὡς εἶναι φυσικόν, ἡ κατὰ καιροὺς ἀγωγή τῶν ἀνθρώπων ἐνέκλεισε προσπαθείας ἐφαρμογῆς, τὰς ὁποίας ἤντησεν ἀπὸ τῶν φιλοσοφικῶν πυρήνων, τὸ δὲ Σχολεῖον ὑπὸ οἷονδήποτε αὐτοῦ τύπον ἀπετέλεσε μίαν ἐκδήλωσιν πρακτικῆς φιλοσοφίας. Ἡ προσπάθεια τῆς χειραφετήσεως τῆς Παιδαγωγικῆς ἀπὸ τῆς Φιλοσοφίας εἶναι προσπάθεια ματαία· διότι καὶ σήμερον καὶ πάντοτε ἀπὸ τῆς κοσμοθεωρίας καὶ τῆς περὶ ἀνθρώπου καὶ λαῶν θεωρίας τῶν κυβερνητῶν, τῶν παιδαγωγῶν καὶ καθόλου τῶν ἰσχυρῶν ἐκπροσώπων τῆς σκέψεως θὰ κατευθύνεται τὸ σχολικὸν σκάφος πρὸς δεδομένον μορφωτικὸν λιμένα, ὅπου τὰ φιλοσοφικὰ ἰδανικὰ θὰ συναγτῶσι τὴν εὐκαιρίαν τῆς πειραματικῆς ἐφαρμογῆς. Διὰ τοῦτο ὁ φιλόσοφος εἶναι πάντοτε ἐν τινι μέτρῳ παιδαγωγὸς —καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ἐξασκῆ ἐπαγγελματικῶς τὸ ἔργον τοῦ μορφωτοῦ—, ὁ δὲ παιδαγωγὸς ἀνάγκη νὰ εἶναι φιλόσοφος καὶ εὐρέως φιλοσοφικῶς διαπεποτισμένος, εἰὰν ἐπιθυμῆ γὰ ἐγεργῆ ἐν συνειδητῇ κατανοήσει τῶν παιδαγωγικῶν κινήσεων. Ὁ κληρὸς τῆς Φιλοσοφίας πίπτει λοιπὸν εἰς τὸ Σχολεῖον, ἐξ οὗ ἐκβλαστάνουσι αἱ νέαι γενεαί, καὶ συντρέχει τὸ ἔργον αὐτοῦ. Ἀλλὰ

πεπλανημένοι φιλοσοφικαὶ γνῶμαι ἄγουν εἰς πεπλανημένην πορείαν καὶ ὁ πειραματισμὸς προσφέρει τότε πενιχρὰν καὶ ἐνίοτε θλιβερὰν συγκομιδὴν. Διὰ τοῦτο οὔτε ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα ὠφέλησαν οὔτε ὅλα ἔδρεψαν τὴν χαρὰν μιᾶς μακροχρονίου κατισχύσεως.

Δύνανται νὰ ἐφαρμοσθοῦν αἱ φιλοσοφικαὶ ἰδέαι τοῦ Bergson εἰς τὸ σύγχρονον Σχολεῖον :

1) Ἐν πρώτοις ἐν σύστημα διαρκοῦς ροῆς καὶ μεταβολῆς καὶ ἀλλοιώσεως συμβιβάζεται μετὰ τὴν ἀξίωσιν, τὴν ὁποίαν ἐγείρομεν περὶ σχηματισμοῦ προσωπικοτήτων καὶ χαρακτήρων, ἀφ' ὧν τὸ στοιχεῖον τῆς σταθερότητος τυγχάνει ἀναφαίρετον :

Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐλπίσωμεν εἰς τὴν διάπλασιν τύπων σταθερῶν μετὰ σταθερὸν τρόπον ἐνεργείας, ὅταν σαλπίζωμεν ὅτι τὸ πᾶν εἶναι κίνησις καὶ ἀστάθεια;

Ἐκ πρώτης ὄψεως τὸ σύστημα τοῦ Bergson καταδικάζεται καὶ κλείεται πρὸ αὐτοῦ, λόγῳ τῆς διασαλπίζομένης ταύτης ἀεννάου ροῆς, ἢ θύρα τοῦ σχολείου, ἀξιοῦντος ἀποκρυσταλλωμένους καταληκτικούς τύπους.

Ἄλλ' ἢ βαθυτέρα ἐξέτασις τοῦ σημείου τούτου καὶ ἡ προσεκτικὴ μελέτη καὶ συσχέτισις ὅλων τῶν κρίκων τῆς Μπερξονείου φιλοσοφίας, ἰδίᾳ ἡ περὶ προσωπικότητος καὶ χαρακτῆρος διδασκαλία αὐτῆς, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐνισχύεται ἐκ τῶν περὶ τοῦ χρόνου ἀντιλήψεων (παρελθόντος, παρόντος, μέλλοντος), ἀποκαλύπτουσιν ἓνα λογικὸν συμβιβασμὸν μεταξὺ τῆς ἀεννάου ροῆς καὶ ἀσταθείας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς εὐσταθείας, τὴν ὁποίαν προὔποθέτει ἡ προσωπικότης ἀφ' ἑτέρου. Διότι ἡ διαρκῆς ροὴ καὶ μεταβολὴ δὲν καταστρέφει κατὰ τὸν Bergson τὸ παρελθόν, ἀλλὰ διατηρεῖ τοῦτο ἀθάνατον διὰ τῆς μνήμης, πλουτιζόμενον ἀεννάως διὰ τῶν νέων ἐντυπώσεων τῆς ζωῆς.

Τὸ κινητὸν τῶν μεταβολῶν οὕτω πως ἀντικρουζόμενον, ὡς προσθήκη εἰς παλαιὸν ἀπόθεμα, δὲν ἀντίκειται εἰς τὴν ἐνότητα τῆς προσωπικότητος, τὸ δὲ σύγχρονον σχολεῖον ἀποβλέπει ἄνευ δέους πρὸς τὸ Μπερξόνειον περὶ κινήσεως καὶ ροῆς φιλοσόφημα, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ τρομοκρατήσῃ φιλοσοφοῦντας θεωροῦς. Διότι ἡ συνέχισις τῆς προσωπικότητος ἀποκαλύπτεται δυνατῇ ἐν μέσῳ τῆς διαρκοῦς ταύτης μεταβολῆς διὰ τῆς διατηρήσεως τοῦ παρελθόντος ἡμῶν, τὸ ὁποῖον σύρομεν ὀλόκληρον μεθ' ἡμῶν ἐξελισσόμενοι. Εἴμεθα σήμερον ὅ,τι ἡμεθα χθὲς μετὰ τῆς προσθήκης τῶν ἀλλοιώσεων, τὰς ὁποίας συνήντησεν ἐν τῷ δρόμῳ αὐτῆς ἡ ζωτικὴ μας φορὰ καὶ ὁ ψυχικὸς μας βίος ἄνευ διασπάσεως τῆς ἐνότητός του—τὴν ὁποῖαν ἄριστα διαφυλάττει ἡ μνήμη—ἐξελίσσεται προσλαμβάνων τὰ ἐκ τῆς μοιραίας κινήσεως προσαγόμενα στοιχεῖα. Θὰ εἴμεθα αὔριον ὅ,τι εἴμεθα καὶ σήμερον, ὅ,τι ἡμεθα καὶ χθὲς μετὰ τῆς προσθήκης ἐκείνης, τὴν ὁποῖαν ἐπιβάλλει ἡ νεοφόρος φορὰ. Ἡ ἀνάμνησις διατηρεῖ τὸ παρελθόν, τὴν εἰκόνα δηλ. τὴν ἰδικήν μας, τὴν ὁποῖαν διαρκῶς πλουτίζει ἡ ζωὴ διὰ νέων χαρακτήρων, διὰ τῶν σημάτων δηλ. τῆς ἐξελίξεώς μας. Ἡ ἐξέλιξις αὕτη καὶ κινητικότης δὲν εἶναι ἐναντία τῆς ἐννοίας τῆς προσωπικότητος, ἀλλ' εἶναι μάλιστα ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς ὀρθῶς νοουμένης προσωπικότητος, ἣτις οὕτω δὲν παραμένει στάσιμος καὶ τελματικὴ, ἀλλὰ χωρεῖ πρὸς τὴν ἀτέρμονα φορὰν, ἡ ὁποία παρέχει εἰς ἡμᾶς τὴν ἐλπίδα τῆς βελτιώσεως καὶ ἀνοικοδομῆς καὶ μέχρι τῆς πρεσβυτικῆς ἡλικίας καὶ πέραν ἔτι αὐτῆς, μέχρις ἐνὸς ἐλπιδοφόρου δραματισμοῦ καθ' ὃν ἡ ψυχὴ συνεχίζει τὸν ἐξελικτικὸν της βίον καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἔξοδον καὶ δέσμευσιν.

Οἱ ὅροι τῆς ὑπὸ τοῦ Bergson τιθεμένης ἐννοίας

τῆς ἐξελίξεως τῆς προσωπικότητος διὰ τῆς πρὸς τὰ πρόσω πορείας αὐτῆς ἐν μέσῳ τῆς ἀέννου μεταβολῆς εὐνοοῦσι καὶ τὴν περὶ σχηματισμοῦ ἠθικῆς προσωπικότητος σχολικὴν ἀντίληψιν, ἥτις διὰ τῆς ἀγωγῆς ἐπιτυγχάνει τὰς βαθμιαίας ἐκείνας μεταβολάς, αἰτινὲς συγκροτοῦσι καὶ ἀνασυγκροτοῦσι τὴν ἀτομικότητα προωθοῦσαι αὐτὴν πρὸς ἓνα ἰδανικὸν τύπον τελειότητος προϋποθέτουσας τὴν ἀέννητον προσπάθειαν.

2) Διὰ τῆς ἐργασίας καὶ προσπάθειας, τὰς ὁποίας τάσσει ὡς τὸ μέσον τῆς ἐπιδιώξεως πάσης βελτιώσεως, ὁ Bergson χαράττει παιδαγωγικώτατα καὶ ψυχολογικώτατα τὸν δρόμον τῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἀτόμου καὶ πληροῖ τὴν σχολικὴν ἀτμόσφαιραν διὰ τοῦ ζωοφόρου ἐκείνου ὀξυγόνου τῆς ἐνεργείας, ἀνευ τοῦ ὁποίου οἱ ψυχικοὶ σταθμοὶ τῆς ἀνωτερότητος παραμένουν ἀνέφικτοι.

3) Διὰ τῆς δημιουργικότητος καὶ τῆς αὐτοδημιουργίας, τὰς ὁποίας τάσσει ὡς σκοπὸν τῆς ζωῆς, διὰ τῆς ἠθικῆς δημιουργίας, τὴν ὁποίαν τάσσει ὡς σκοπὸν τῆς ἀνωτέρας ἀνθρωπίνης ζωῆς, ὁ Bergson ἱκανοποιεῖ πλήρως τὰ ἰδανικὰ τοῦ συγχρόνου σχολείου, στρεφόμενα ἀναφανδὸν πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῆς δημιουργικῆς δράσεως, πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς αὐτοπεποιθήσεως διὰ τῆς αὐτενεργείας, πρὸς τὴν διάκλασιν ἀνωτέρων ἀνθρώπων, παρ' οἷς ἡ ἠθικὴ συνείδησις ν' ἀπιβαίνει ὁδηγὸς τῆς σχολικῆς καὶ μετασχολικῆς πράξεως.

Οὐδεὶς κάλλιον τοῦ Bergson, ἐκ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων, ἐξύμνησε ζωηρότερον καὶ ἐπιστημονικώτερον τὴν σπουδαιότητα τῆς δημιουργικῆς δράσεως καὶ ἔταξε τὸν μόχθον ὡς τὸ διακριτικὸν γνώρισμα τῆς σοβαρᾶς ἐνεργείας, προσκαλῶν τοὺς νέους εἰς αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὴν ἀπασχόλησιν καὶ ἀποτρέπων αὐτοὺς ἀπὸ τῶν εὐχερῶν ἐνεργειῶν, αἰτινες περικλεί-

ουσι μοιραίως πτωχείαν προσπάθειας και αποκλείουσι συνεπῶς ἀπὸ τοῦ εὐρέος στίβου τῶν μεγάλων νικῶν.

Τάτων τὴν ἠθικὴν δημιουργίαν ὡς σκοπὸν τῆς ζωῆς και τὴν προσπάθειαν ὡς μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ καθορίζει ὡς φιλόσοφος μὲν ἠθικὸν τέμα πρὸς προσανατολισμόν, ὡς παιδαγωγὸς δὲ μεθοδικὴν πορείαν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ.

Ἀπλοποιούμενα ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον αἱ φιλοσοφικαὶ σκέψεις τοῦ Bergson θὰ ἠδύναντο νὰ συνοψισθῶσι χάριν τῶν ἐφαρμοστῶν-παιδαγωγῶν ὡς ἑξῆς :

— Ζητεῖτε ἓνα σκοπὸν ζωῆς διὰ τὰς νεαρὰς ὑπάρξεις, αἱ ὅποια σᾶς ἐνεπιστεύθησαν ;

— Διδάξατέ τας και ἐθίσατε αὐτὰς νὰ δράσωσιν, ἀλλὰ νὰ δράσωσιν δημιουργικῶς και ἠθικῶς.

Ἡ ἠθικὴ δημιουργία εἶναι διὰ τοὺς ἀνωτέρους ἀνθρώπους. Ἡ δημιουργία ἀνευ ἠθικότητος δύναται νὰ εἶναι σκοπὸς τῆς ζωῆς, ἀλλ' ὄντων κατωτέρων.

Ἐπιθυμεῖτε νὰ βοηθήσητε τὸν τρόφιμόν σας εἰς τὴν ἠθικὴν ταύτην ἀνάβασιν ; Ὁ δρόμος εἶναι εἷς : ἡ προσπάθεια. Ἄνευ προσωπικῆς προσπάθειας και μόχθου ἐξέλξις εὐνοϊκὴ δὲν ὑφίσταται.

4) Ἡ φιλοσοφία τοῦ Bergson, πλήρης ζωῆς και αἰσιοδοξίας, δύναται νὰ προσφέρῃ τονωτικὸν και ὑγιᾶ χυμὸν εἰς τὴν ἀποστολὴν τοῦ σχολείου, παρὰ τῆς ὁποίας δὲν ἀπαιτεῖ νὰ ἐτοιμάσῃ ἀσκητὰς και ἀρνητὰς τῆς ζωῆς, ἀπογοητευμένους και μηχανοκτιημένους ἀνθρώπους, προσβλέποντας μετ' ἀποθαρόνσεως τὸν πρὸ αὐτῶν δρόμον. Ἐξ ἐναντίας, κηρύττει τὴν δράσιν και ὑπόσχεται τὴν χαρὰν ὡς ἀμοιβὴν τῆς δημιουργίας. Εἶναι μία φιλοσοφία αἰσιοδοξοῦς, ἀρμόδια νὰ περιπτύξῃ τοὺς νέους ἀνθρώπους και τοὺς παρασύρη μετ' ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὰ δεινὰ πεδία τῆς δράσεως, ὅθεν προσημνοντα καινότυποι δημιουργοὶ δικαιθῶσαι τὴν δραστηριότητα τῆς νεότητος

καὶ τὰς προσδοκίας τῶν ἐνηλίκων. Ὡς πνευματικὰ δὲ χαλκευτήρια τῆς νεότητος τὰ σχολεῖα δύνανται νὰ ἀντλήσωσιν ἀπὸ τῆς αἰσιοδόξου φιλοσοφίας τοῦ Bergson στοιχεῖα χαρᾶς, ἐλπίδος καὶ δράσεως διὰ τὴν πρώτην αὐτῆς κατεργασίαν, ν' ἀποταμιεύσωσι δὲ ἰσχυρὰς καταθέσεις διὰ τὸν ἀένναον ψυχικὸν ἐμβολιασμόν τῆς ἀνθρωπότητος, ἧτις πάντοτε στρέφεται πρὸς τὸ σχολεῖον ὡς τὸν τόπον τῆς γενικῆς διαπλάσεως καὶ σωτηρίας.

5) **Κηρύττει τὴν κοινωνικότητα καὶ ἀλληλεγγύην** ὡς τὴν καταληκτικὴν καὶ ὑπερτάτην φάσιν μιᾶς διαδοχῆς σταθμῶν τῆς ἐξελίξεως τῆς ζωῆς. Ἀπὸ τοῦ κηρύγματος τούτου τὸ σχολεῖον δύναται νὰ τονώσῃ τὴν ἰδικὴν του ἰδεολογίαν, στρεφομένην κατὰ τοῦ ἀκράτου ἀτομισμού καὶ χωροῦσαν πρὸς τὴν αὐτοθυσίαν, σκληρὸν πολλάκις βᾶθρον πρὸς στήριξιν τῆς κοινωνικῆς εὐτυχίας.

Ἡ ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ εὐρίσκονται ἐν ὑγιεῖ σχέσει παρὰ τῷ Bergson. Τείνων καταφανῶς οὗτος πρὸς τὴν ψυχικότητα, ἀναγνωρίζει ἐν τούτοις καὶ τὰ δικαιώματα τῆς ὕλικῆς ζωῆς καὶ οἱ βίαιοπραγοῦντες κατὰ τοῦ ἰδίου σώματος πρὸς ἀπόκτησιν φανταστικῆς πνευματικῆς ἀνωτερότητος ἀμοιροῦσι, κατὰ τὸν Bergson, εὐθυκρισίας καὶ ἀστοχοῦσι περὶ τὴν ἀξιολογικὴν ἐκτίμησιν τῆς Ἀληθείας. Ἀλλ' ἡ διὰ τὸ ἄτομον ἀναγκαῖα ὕλη εἶναι ὑποτακτικὴ εἰς δυνάμεις ὑπερτέρας αὐτῆς, τὰς ψυχικάς, καὶ αὐταὶ δεόντως καλλιεργούμεναι χειραγωγοῦσι βαθμηδὸν τὸ ἄτομον πρὸς τὰς ἀναγνωρίσεις τῆς κοινωνικῆς ἀξίας καὶ μετατρέπουσι τὸν ἀπὸ φύσεως ἐγωῖστὴν εἰς ἐκτιμητὴν τῆς θυσίας καὶ εἰς παράγοντα κοινωνικόν. Ὁ Bergson τάττεται ὑπὲρ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ διὰ τῆς ἐν αὐτῇ ζυμώσεως ἀνευρίσκει τὰς ἐγγυήσεις περὶ δημιουργίας ἀνωτέρας ἠθικῆς ζωῆς, θριαμβευτικῆς

δημιουργικῆς ἐπιτυχίας τῆς ζωτικῆς φορᾶς.

Ἄλλὰ καὶ τὸ σύγχρονον σχολεῖον συγκλίνει πρὸς τὰς ἀπόψεις ταύτας, δὲν παρασκευάζει ἐρημίτας, ἀλλ' ἀντιθέτως δι' ὅλων τῶν διατιθεμένων παιδευτικῶν μέσων προσπαθεῖ νὰ καλλιεργήσῃ τὴν κοινωνικὴν συνείδησιν καὶ τὴν ἠθικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐξηρητημένης ἀπὸ τῆς ὀλότητος μονάδος, ἐθίζον τοὺς νεαροὺς μαθητὰς εἰς ὁμαδικὰς ἐργασίας, εἰς σύμ-πραξιν πρὸς σύσφιγξιν τῆς σχολικῆς ζωῆς, εἰς ὑπο-χρεώσεις λεπτότητος καὶ μαθητικῆς ἀλληλεγγύης, εὐ-ρῦνον τὴν σχολικὴν σφαῖραν τοῦ παιγνίου, προσεγ-γίζον διδασκάλους καὶ τροφίμους, διανοίγον θύρας συχνῆς εὐκαιρίας ἀνταλλαγῆς μικροῦπηρεσιῶν, αἴτι-νες συσφίγγουν τοὺς φιλικοὺς δεσμοὺς καὶ ἀποτελοῦν ἀπαρχὴν μεγαλυτέρων κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων.

6) Ἄλλ' ὅ,τι ἀποτελεῖ διὰ τὰς βλέψεις τοῦ συγ- χρόνου σχολείου τὸ ἀξιολογώτερον ἔρεισμα τῶν πνευ- ματικῶν τάσεών του εἶναι ἡ πρὸς τὴν θρησκευτικὴ-τητα καὶ ψυχικότητα στροφή τῆς Μπερξονείου φιλο- σοφίας. Τὸ ὑλικὸν ρεῦμα εἰσεχώρησε πανταχοῦ καὶ δὲν ἐδίστασε νὰ μολύνῃ καὶ τὰς ἀθώας σχολικὰς νεοσσιᾶς, τινὰς τῶν ὁποίων κατέπνιξε κυριολεκτικῶς. Ἡ θρασύτης μὲ τὴν ὁποίαν νεαρώτατα πλάσματα— νέοι καὶ κόραι— ἐκφράζονταὶ ὑπὲρ τῆς ὑλικῆς ζωῆς καὶ τῶν ἐκ ταύτης ἀγαθῶν, ἡ περισσὴ προσήλωσις εἰς τὸ κέρδος καὶ τὰ κερδοφόρα ἐπαγγέλματα, ἡ πε- ριφρόνησις πρὸς τὸς ἱεράς ἀποστολάς, αἱ ὁποῖαι πλή- θουν μόχθων μετὰ μικρῶν ὑλικῶν ἀμοιβῶν, ἡ ὑπὸ τῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων διαρκῆς ἐξάντλησις τῆς προσοχῆς, ἡ πρὸς τὴν εὐκόλον χαρὰν καὶ τὴν τέρψιν προσήλωσις, ἡ προτίμησις τῆς θορυβώδους κοσμικῆς ζωῆς, ἡ ἀπὸ τῆς γαλήνης τοῦ οἰκογενεια- κοῦ βίου ἀπομάκρυνσις, ἡ κυριολεκτικὴ λατρεία τοῦ πλούτου καὶ τοῦ πλουσίου, ἡ πρὸς τὸ χρῆμα ὡς κύ-

ριον σκοπόν καὶ οὐχὶ ὡς μέσον ἐνατένισις ἀποτελοῦσι πραγματικὴν κατάπτωσιν τῆς ἠθικῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου, ἐμπλοκὴν παράδοξον εἰς τὰ θλιβερά δίκτυα τῆς ὕλης καὶ συσκότισιν τῆς νοήσεως αὐτοῦ, ἧτις ὄφειλε νὰ καθοδηγῇ εἰς μεμειωμένην τῆς ὕλης ἀπόκτησιν.

Ὁ Bergson ἀποδίδει εἰς τὴν ὕλην τὴν ἐμπρόπουσαν ἀξίαν: εἶναι τὸ μέσον ἐπ' αὐτῆς προστριβόμενον τὸ πνεῦμα ἐξευρίσκει τὰ ὑλικά στοιχεῖα διὰ τὴν ἐμπραγμάτωσιν τοῦ ἰδανικοῦ. Τὸ ἰδανικὸν εἶναι ἢ ψυχὴ ἢ ὑπερβάλλουσα τὴν ὕλην ἢ ψυχὴ ἢ κυρίαρχος ἐξαπολύει τὰς κινήσεις αὐτῆς πρὸς τὰ ὑλικά μόρια διὰ τὴν ὄντισποίησιν τοῦ ἰδανικοῦ, ἀλλ' ἀπομένει δέσποινα ἀνιδιοτελής καὶ ἐξάκολουθεῖ διοικοῦσα τὸ σῶμα, ὑπερτέρᾳ αὐτοῦ κατὰ χῶρον καὶ χρόνον. Ἡ ὑποδούλωσις τῆς ψυχῆς ἀποτελεῖ ἀνατρεπτικὴν σχέσιν τῶν δυνάμεων ὕλης καὶ ψυχῆς, ἐπιζήμιον διὰ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὰ ἄτομα καὶ ἄγουσαν ἀναγκαίως εἰς τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἐξαφάνισιν. Ἡ νίκη τῶν ἰδανικῶν —νίκη ψυχικὴ— εἶναι καὶ νίκη πραγματικὴ καὶ διαρκής, διότι ἐγκλείει ἐν ἑαυτῇ τὸν αἰδίου χαρακτῆρα τῆς ἀθανάτου ψυχῆς. Διὰ τοῦτο αἱ πλανεραι ὑλिकाὶ νικαὶ αἱ τόσον ἀστόχως κατακρατοῦσαι τὴν προσοχὴν τῶν πολλῶν ἀνθρώπων εἶναι δευτερευούσης σημασίας καὶ ἰκανότητος δείγματα, πολὺ εὐκολώτεραι τῶν ἰδανικῶν νικῶν, τῶν ψυχικῶν νικῶν, αἵτινες ἐπιτυγχάνονται μετὰ μακρὸν συνήθως κατὰ τῆς ὕλης ἀγῶνα.

Δύο ἐξελικτικαὶ περίοδοι τῆς ψυχῆς—κατὰ Bergson—, μία ἢ τῆς μετὰ τοῦ σώματος συννοικήσεως, ἄλλη ἢ ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἀρχομένη καὶ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ψυχῆς, παρέχουσι καὶ διπλὴν τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς βελτιώσεως: μέχρι τῆς

πρεσβυτικῆς ἡλικίας ἀφ' ἐνός, μετὰ θάνατον ἀφ' ἐτέρου ἐπὶ ἄγνωστον χρονικὸν διάστημα.

Ἄλλ' ἡ αἰσιόδοξος αὕτη φιλοσοφία ἢ προτρέπουσα εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρασίην δὲν εἶναι ποσῶς συγκαλυπτικὴ τῶν δυσχερειῶν, τὰς ὁποίας ἀνάγκαιως θὰ συναντήσῃ τὸ ἄτομον κατὰ τὴν ἐξελικτικὴν αὐτοῦ διαδρομὴν: Μόχθος, διαρκῆς προσπάθεια καὶ διαρκῆς προστριβὴ τῆς ψυχῆς ἐπὶ τῆς ὕλης, ἣτις συχνάκις παγιδεύει αὐτὴν καὶ ὑποδουλοῖ, ἀγῶνες διὰ τὴν πνευματοποίησιν τοῦ γήινου δράκοντος, ὅστις μάχεται κατὰ τῆς πνευματικῆς προσπάθειας καὶ ἀνένδοτος στάσις τῆς ψυχῆς κατὰ τῶν ὑλικῶν γωλυμάτων εἶναι ὅροι ἐξυπακουόμενοι διὰ τὴν μαχητικότητά τῆς βουλήσεως, ἀπεργαζομένης τὰς ἀτομικὰς καὶ κοινωνικὰς νίκας.

Ἡ γοητεία τῆς Μπερξονείου φιλοσοφίας δὲν προέρχεται μόνον ἐκ τῆς λογοτεχνικῆς καλλονῆς, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐκ τῆς ἀγνῆς καὶ ἀνιδιοτελοῦς σκέψεως τοῦ φιλοσόφου, ὅστις δὲν ἀπατᾷ ἐντυπωσιακῶς τὴν ἀνθρωπότητα εὐαγγελιζόμενος εὐκόλον νίκη. Τοῦναντίον τοποθετεῖ ταύτην ἐπὶ τοῦ μόχθου καὶ ἐπὶ τούτου καὶ τὸ σχολεῖον θὰ ἐδραιώσῃ τὸ παιδαγωγικὸν αὐτοῦ ἔργον, ἐργαλέον ἀναλαμβάνον μορφωτικὸν ἀγῶνα.

Ἀπὸ τῆς εὐρείας φιλοσοφίας τοῦ Bergson ἐκμεταλλεύσιμα διδάγματα διὰ τὸ σχολεῖον θὰ ἠδύναντο νὰ σταχυολογηθῶσι τὰ ἑξῆς:

— Πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν δύο διαφόρων στοιχείων, τοῦ ὑλικοῦ καὶ τοῦ ψυχικοῦ, μὲ πραγματικὴν ὑπεροχὴν τοῦ δευτέρου. Καλλιέργεια τῶν ψυχικῶν ἰδανικῶν, ὑπερβολὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς, στροφὴ πρὸς τὴν θρησκευτικότητα καὶ τὴν προσδοκίαν μελλούσης ζωῆς μετὰ θάνατον.

— Πίστις εἰς τὸ μορφώσιμον καὶ εὐάγωγον τοῦ ἀνθρώπου μὲ μοχλὸν τὴν αὐτοαγωγήν καὶ ἐναυσμὰ τὴν προσπάθειαν.

αὐτῶν παιδευόμενοι, ἐνῶ συγχρόνως διὰ τῶν ἐπιστημῶν κυρίως τούτων αἴρεται ὑπὲρ τὰ κοινὰ ἢ Σκέψις καὶ κατευθύνεται πρὸς κοσμοθεωρίας ὑψηλάς, ἐρμηνευτικὰς τῶν μεγάλων παλμῶν τῆς ζωῆς, τῆς προελεύσεως καὶ ἀποστολῆς τῶν κόσμων.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ. 38, στίχ. 16 ἐκ τῶν ἄνω ἀντι Ἄριθμῶν ἀνάγνωθι ἐρεθισμῶν.

Σελ. 44, στίχ. 7 ἐκ τῶν κάτω ἀντι ἀναφέρωμεν ἀνάγνωθι ἐπαναφέρωμεν.

Σελ. 51, στίχ. 5 ἐκ τῶν ἄνω ἀντι juxtaposé ἀνάγνωθι juxtaposé.

Σελ. 58, στίχ. 7 ἐκ τῶν κάτω ἀντι παρελθύσης ἀνάγνωθι παρελθούσης.

Σελ. 62, στίχ. 5 ἐκ τῶν ἄνω ἀντι πρῶ ἀνάγνωθι πρώτης.

Σελ. 63, στίχ. 5 ἐκ τῶν κάτω ἀντι ἦ ἀνάγνωθι ἦ.

Σελ. 64, στίχ. 8 ἐκ τῶν ἄνω ἀντι ἐστερούμεθo ἀνάγνωθι ἐστερούμεθα.

Σελ. 67, στίχ. 10 ἐκ τῶν κάτω ἀντι διὰ φυτοῦ ἀνάγνωθι διὰ τοῦ φυτοῦ.

Σελ. 69, στίχ. 7 ἐκ τῶν ἄνω ἀντι empiriètement ἀνάγνωθι empiriètement.

Σελ. 105, στίχ. 1 ἐκ τῶν ἄνω ἀντι ἦ ἀνάγνωθι ἦ.
